

ПРИНЦИПИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ ОЗНАК ПОЧЕРКУ

PRINCIPLES OF SYSTEMATIZATION OF SIGNS OF HANDWRITING

Скачкова Т.Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри судових експертиз
Донецького юридичного інституту МВС України*

Стаття присвячена аналізу групування ідентифікаційних ознак почерку, систематизації знань про наявну класифікацію ознак почерку. У статті вказані різні погляди та підґрунтя розмежування ознак почерку, а також шляхи подальшого вдосконалення системи ознак.

Ключові слова: висновок експерта, класифікація ознак почерку, загальні ознаки почерку, окремі ознаки почерку, ідентифікаційна ознака.

Статья посвящена анализу группирования идентификационных признаков почерка, систематизации знаний об имеющейся классификации признаков почерка. В статье указаны разные взгляды и основания для разграничения признаков почерка, а также пути дальнейшего усовершенствования системы признаков.

Ключевые слова: вывод эксперта, классификация признаков почерка, общие признаки почерка, частные признаки почерка, идентификационный признак.

The article is devoted the analysis of grouping of identification signs of handwriting, systematization of knowledges about present classification of signs of handwriting. Different differentiating of signs of handwriting is indicated. The ways of subsequent perfection of the system of signs are indicated.

Key words: conclusion of expert, classification of signs of handwriting, general signs of handwriting, separate signs of handwriting.

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиріч незалежності України спостерігаються різкі зміни у соціальному, політичному і економічному житті суспільства, які носять активний глобалізаційний характер. Однак паралельно з цим процесом демократизації і глобалізації розвивається і приріст злочинності, яка характеризується сучасною технічною оснащеністю і обізнаністю. Це виражається в першу чергу в приховуванні особистої інформації про суб'єкт і об'єкт злочину, що ускладнює його розслідування і розкриття. Для активізації діяльності з розкриття і розслідування злочинів, встановлення і розшуку осіб велике значення мають вміння використовувати криміналістичні засоби і методи збору, дослідження і використання доказів, а також рівень взаємодії слідчих, оперативно-розшукових і експертно-криміналістичних підрозділів правоохоронних органів. Одним з поширених видів криміналістичної експертизи є експертиза почерку. Об'єктами її дослідження є рукописні тексти, цифрові записи і підписи. Вивчення об'єктів, наданих на дослідження, виявлення їх властивостей та аналіз встановлених ознак є найбільш важливими та складними проблемами криміналістичної експертизи.

Стан дослідження. Ці проблеми досліджувалися такими вченими-криміналістами, як: В.Ф. Берзін, В.Г. Гончаренко, В.Г. Грузкова, Л.А. Вінберг, В.Ф. Орлова, О.В. Довженко, Н.І. Клименко, В.К. Лисиченко, М.В. Салтевський, З.С. Міленевська, В.В. Ліповський, М.Я. Сегай, І.Я. Фрідман, С.А. Ципенюк, М.Є. Бондар та інші.

Виклад основного матеріалу. У наявній на сьогоднішній момент науково-методичній та навчальній літературі існують різні погляди на класифікацію

ознак почерку. Діагностичні ознаки майже у всіх джерелах висвітлені практично однаково, без будь-яких суттєвих відмінностей. Що ж стосується ідентифікаційних ознак почерку, особливо окремих, то їх класифікації, які запропоновані у деяких підручниках й методичних посібниках з криміналістики, де в чому відрізняються одна від одної, що обумовлюється, різними підходами авторів робіт до проблеми їх систематизації. Тому сьогодні є актуальним розглядання цього питання.

Ознаку розуміють як показник, знак чи особливість, за комплексом яких можна визначити чи впізнати що-небудь, відрізнити предмети один від одного [3, с. 511; 5, с. 31–34]. Професор Р.С. Белкін у своїй енциклопедії так визначає ознаку: «Признак – проявление, выражение какого-либо свойства объекта. Понятие признака – одно из фундаментальных понятий в криминалистической теории, тесно связанное с понятиями вещи и свойства... Признаки почерка – выраженные (материализованные) в рукописях свойства почерка, информативные с точки зрения решения задач почерковедческой экспертизы» [6, с.172–173].

Властивість предмету визнається як філософська категорія, що відбиває ту його сторону, яка обумовлює його розбіжність або схожість з іншими предметами [3, с. 612; 5, с. 32; 8, с. 183].

Будь-який об'єкт матеріального світу має багато різних властивостей, які свідчать про його визначений стан чи якість. У свою чергу, властивості об'єктів проявляються у ознаках та пізнаються завдяки їх якісно-кількісним показникам [5, с. 32; 10, с. 42–43;]. Кожна з властивостей об'єкту має у якості показників не один, а декілька ознак, які складають її характеристику. Зазвичай експертів-криміналістів

цікавлять у своїй більшості основні властивості об'єктів – індивідуальність та відносна стійкість, тому що у більшості випадків їм доводиться вирішувати ідентифікаційні задачі. Під час рішення цих задач експерту треба враховувати також таку додаткову властивість, як варіаційність почерку, яка у багатьох випадках завдяки постійності динамічного стереотипу є показником прояву відносної стійкості почерку, а в цілому – показником сформованості всієї письмово-рухової навички (крім маловироблених почерків).

В неідентифікаційних дослідженнях експерта мають цікавити й інші властивості об'єктів, що разом з попередніми найкраще будуть характеризувати специфіку задач з встановлення деяких фактичних даних. У почерку це – здатність визначеним образом змінюватися під впливом конкретних зовнішніх чи внутрішніх факторів.

Але для правильного вирішення поставлених в експертизі задач недостатньо знань, які стосуються тільки поняття властивостей об'єктів. Необхідними є ще відомості про ознаки, у яких відбиваються властивості, про можливості їх встановлення, дослідження та оцінки. Існують різні класифікації ознак почеркознавчих об'єктів, які формуються за різними принципами. У залежності від того, яку задачу за своїм видом треба вирішити в експертизі, ознаки перш за все поділяють на ідентифікаційні та неідентифікаційні (діагностичні). Перші з вказаних ознак допомагають ототожнювати досліджувані об'єкти, інші – проводити їх діагностику чи класифікацію, а також вирішувати деякі ситуаційні задачі [9, с. 51-53].

Крім того, за думкою відомих криміналістів Л.А. Вінберга та М.В. Шванкової, ознаки почерку за різними критеріями можуть поділятися на суттєві та несуттєві, ознаки індивідуального чи групового значення. Суттєві ознаки дають можливість зрозуміти зміст та сутність досліджуваних об'єктів, охарактеризувати їх внутрішню єдність або сукупність різноманітних форм прояву та існування кожного з об'єктів, розкрити глибинні зв'язки їх боків [2, с. 20–21; 8, с. 184–185]. Несуттєві ознаки – це такі характеристики об'єктів, які під час рішення конкретних задач не мають для цього ніякого значення. Суттєвими ознаки можуть бути відносно чи безвідносно. Характеристики відносно суттєвих ознак залежать від змісту тієї задачі, що належить вирішити у конкретний час або момент дослідження. У певному розумінні їх не можна встановити заздалегідь. Для того ж самого об'єкту в одному випадку характерними будуть одні ознаки, у другому – вже зовсім інші. З аналізом відносно суттєвих ознак експерт зустрічається кожного разу при встановленні будь-якої тотожності. Такі ознаки вважаються ознаками індивідуального значення. Якщо ступінь суттєвості ознак та їх характеристики встановлюються наперед, то мова йде про безвідносно суттєві ознаки. Це завчасно виділені та обговорені ознаки різноманітних класифікацій, які будуть властивими для цілої групи визначених об'єктів. Їх можна назвати ознаками групового значення.

Більшість криміналістів вважають головним принципом систематизації ознак почерку на групи ступінь індивідуалізації та об'єм прояву особливостей рухів у рукописі. Відповідно до цього критерію ознаки поділяються на загальні чи окремі [4, с. 5, 35; 7, с. 7, 20–21]. У підручнику Л.А. Вінберга та М.В. Шванкової відмічено, що поняття «загальна ознака» має подвійне значення, внаслідок чого одні загальні ознаки слід відрізняти від інших. Відповідно до першого свого значення, загальні ознаки характеризують собою такі загальні риси різних почерків, що є притаманними всім однорідним об'єктам певної групи. Вони служать для встановлення конкретних класифікацій, завдяки чому дослідники мають можливість поділяти досліджувані об'єкти на групи чи класи. За другим своїм значенням загальні ознаки мають характеризувати конкретний досліджуваний почерк в цілому. «Круг обших признаков, с помощью которых устанавливается классификация, намного шире круга обших признаков конкретного объекта. Их количество увеличивается в результате перехода при установлении классификаций некоторых частных признаков объекта в общие» [2, с. 21]. Тобто окремі ознаки, що характеризують деякі особливості рухів при виконанні письмових знаків (наприклад, спрощення рухів, перекручення форми, зменшення чи збільшення протяжності рухів тощо), в цілому виділяються у якості групових показників для загальної характеристики визначеного почерку та для розподілу декількох почерків за групами чи класами. При цьому такі особливості рухів, що були проявом незвичності почерку, переходячи у розряд загальних, мають проявити себе у виконанні більшості письмових знаків або у рукописі в цілому.

Окремі ознаки – це особливості побудови письмових знаків, деталі незвичайного виконання чи з'єднання визначених рухів. Вони можуть стосуватися специфіки виконання або поєднання окремих елементів чи навіть їх частин у буквах, специфіки розташування окремих рухів чи точок, що визначають ці рухи [9, с. 38]. Далі ідентифікаційні ознаки поділяються на відмітні та невідмітні, постійні та непостійні. Відмітною пропонується називати таку ознаку, яка буде характерною тільки для об'єктів визначеного класу або для деякого конкретного об'єкту. І навпаки, ознака, що не здатна визначити специфіку об'єкту, є невідмітною. Постійною називають ознаку, яка, у додаток до її відмітності, є невід'ємною належністю об'єктів визначеного класу на весь період їх існування. А непостійні ознаки носять тимчасовий або недовговічний характер. Зазначені поняття при різноваріантному поєднанні можуть сприяти створенню нових понять, комбінованих за характером: відмітні – постійні, відмітні – непостійні, невідмітні – постійні. Четверта група ознак – невідмітні та непостійні – не може існувати, тому що за логікою суджень вона не має сенсу. До відмітних та постійних ознак можна віднести ознаки групового значення – це загальні класифікаційні ознаки: ступені виробленості почерку, складності або зв'язаності рухів, переважні форма чи напрямок

рухів та інші. Відмітні, але непостійні ознаки мають велике значення у рішенні складних діагностичних задач, наприклад, про незвичайність умов виконання рукопису та їхнє безпосереднє визначення. Ці ознаки проявляють себе в почерку тільки тоді, коли конкретний «фактор, що збиває» як незвичайна умова письма починає впливати на почерк (зниження координати рухів, темпу та чіткості письма; нестійкість протяжності рухів за вертикаллю та горизонталлю). Найчастіше у практиці почеркознавчих досліджень зустрічаються невідмітні та постійні ознаки. До них відносяться ознаки писемної мови, загальні та окремі ознаки почерку. Постійними вони є тому, що у комплексі, в тому чи іншому складі властиві визначеному почерку як його природні риси. Якщо на мить абстрактно уявити, що ці ознаки мають непостійний характер, тобто що їх може і не бути, то слідом за цим можна стверджувати, що немає й почерку. Кожна з цих ознак сама по собі може бути притаманна будь-якому іншому почерку, комплекс деяких з них може зустрітися при дослідженні схожих почерків. Тому кожен таку ознаку окремо вважають невідмінною для конкретного почерку. Відмітний характер ознаки здобувають тільки тоді, коли вони будуть характеризувати конкретний почерк у комплексі.

Використовування такого принципу довільної (а іноді і хаотичної) систематизації ознак почерку, хоча і відображає характеристики деяких сторін письмово-рухової навички, але все одно заважає послідовному формуванню у дослідника уявлення про динамічний стереотип досліджуваного почерку, про особливості конкретної письмово-рухової навички, тому що порушує системність підходу до вивчення та аналізу зазначених вище її сторін. Щоб криміналістам-практикам простіше було орієнтуватися серед великої кількості різноманітних ознак та легше запам'ятовувати послідовність ознак у відповідній класифікації, принципово треба систематизувати їх таким чином, щоб критерії цієї систематизації знаходили просте логічне пояснення. Така система ознак пропонується у роботах І.Л. Корнеєвої, Л.А. Вінберга, М.В. Шванкової, В.В. Серьогіна, М.М. Балашова, І.В. Гори, В.А. Колесника [2, с. 40–92; 5, с. 38–54; 10, с. 130–144]. Майже приблизно так визначена система ознак почерку у методичному посібнику Київського НДІСЕ [9, с. 39–51].

Відомо, що всі ознаки, які відображаються у почерку – і загальні, і окремі, по-своєму відбивають рівень сформованості зафіксованої у почерку письмово-рухової навички. Даний факт вказує на принципі подальшої класифікації ознак почерку та висвітлює таке їх коло, яке необхідно залучати до розробки почерків. У якості відповідних критеріїв треба обрати найбільш характерні сторони письмово-рухової навички, серед яких суттєвими вважаються наступні: 1) керування рухами під час письма, формування та функціонування механізму письма; 2) побудова рухів у процесі письма та характеристики підсумкових рухів виконавця; 3) орієнтація рухів того, хто пише, у просторі. Ці сторони письмово-рухової навички дозволяють поділити всі ознаки – і загальні, і окремі

– на три великих групи. Першу групу складатимуть ознаки, що відбивають ступінь та характер сформованості письмово-рухової навички. До другої групи входять ознаки, що відображають структуру рухів за їх траєкторіями. До складу третьої групи будуть входити ті ознаки, що відображають просторову орієнтацію рухів виконавця у межах аркуша паперу.

Класифікація окремих ознак почерку у значній більшості виданих на теперішній час підручників з криміналістики, на превеликий жаль, має ще більш довільний вигляд. У таких джерелах окремі ознаки розташовані по-різному й дуже вільно, абсолютно без усякого натяку на необхідність системного підходу до їх класифікації, який здається цілком закономірним для методично правильно організації процесу почеркознавчого дослідження.

У систематизації окремих ознак, що беруть зазвичай участь в аналізі та дослідженні почерку та які обґрунтовують висновки, треба дотримуватися тих самих принципів, що й при систематизації загальних ознак. Прикладом такої систематизації окремих ознак почерку можуть бути їх класифікації, що описані у підручниках або посібниках та довідниках І.Л. Корнеєвої, Є.Д. Добровольської, А.І. Манцвєтової, В.Ф. Орлової, Л.А. Вінберга, М.В. Шванкової, В.В. Серьогіна, М.М. Балашова, І.В. Гори, В.А. Колесника [2, с. 81–92; 5, с. 47–54; 10, с. 142–144]. У роботі Є.Д. Добровольської, А.І. Манцвєтової та В.Ф. Орлової і загальні, і окремі ознаки класифіковані за однаковими принципами, що тільки сприяє формуванню у тих, хто навчається, однакових уявлень про послідовність процесу формування письмово-рухової навички, про структуру і властивості динамічного стереотипу та різноманітність їх проявів. Тут загальні й окремі ознаки, що характеризують якусь конкретну сторону ПРН, зібрані в одну групу [1, с. 54–122].

У роботах І.Л. Корнеєвої, Л.А. Вінберга, М.В. Шванкової, В.В. Серьогіна, І.В. Гори, В.А. Колесника окремі ознаки систематизовані своєрідним чином: всі особливості рухів у письмових знаках зведені у вісім виділених груп, кожна з яких має своє власне місце у зазначеній класифікації. Змінювати місце знаходження ознаки у класифікації не рекомендується: по-перше, всі ці ознаки систематизовані таким чином відповідно до їх значимості відносно структури письмово-рухової навички; по-друге, така систематизація окремих ознак почерку обумовлена логічними закономірностями пізнавального процесу під час експертних досліджень; по-третє, у всіх фахівців, що навчаються за єдиною методикою, формуються однакові уявлення про особливості рухів та їх значення для діагностики почерку, про закономірну послідовність процесу аналітичного дослідження графічних ознак. У цій класифікації групи окремих ознак розташовані за тим же самим принципом, що й загальні: спочатку йдуть ознаки, що відображають ступінь та характер сформованості письмово – рухової навички – це ознаки першої групи, яка називається «Структурна складність рухів при виконанні букв»; потім – ознаки, які відображають структурні харак-

теристика рухів, а це ознаки шести груп, починаючи з 2 по 7 (форма рухів, їх напрямки, протяжність за вертикаллю та горизонталлю, види з'єднання рухів, їх кількість та послідовність); остання, восьма група окремих ознак почерку відноситься до ознак, що відображають просторову орієнтацію рухів.

Висновки. Вважаю, що описаний якісно-кількісний підхід до систематизації ознак почерку, особливо окремих, з визначенням конкретних сторін динамічного стереотипу, сприяє формуванню правильного уявлення про письмово-рухову навичку конкретної особи, про її обсяг, структуру та специфіку формування, про її

складний та багатогранний, але в той же час цілісний та органічний характер. Проведене опитування експертів-практиків, а також досвід роботи з експертами-стажистами дає підставу стверджувати, що якісно-кількісний підхід до систематизації ознак почерку, по-перше, надає експерту можливість дотримуватися основних принципів дослідження почерку, які пропонує методика почеркознавчої експертизи, а по-друге – полегшує процес засвоєння та запам'ятовування складної системи загальних та окремих ознак почерку, що, у свою чергу, набагато спрощує задачі навчання та підготовки спеціалістів у галузі почеркознавчої експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Добровольская Е.Д., Манцетова А.И., Орлова В.Ф. Судебно-почерковедческая экспертиза / Е.Д. Добровольская, А.И. Манцетова, В.Ф. Орлова. – М. : Юридическая литература, 1971. – 336 с.
2. Винберг Л.А., Шванкова М.В. Почерковедческая экспертиза / Л.А. Винберг, М.В. Шванкова. – Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1977. – 208 с.
3. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – Москва : Русский язык, 1986. – 797 с.
4. Стрибуль Т.И. Общие и частные признаки почерка. Альбом (в помощь экспертам) / Т.И. Стрибуль. – М. : ВНИИСЭ, 1987. – 54 с.
5. Серегин В.В. Почерковедческая экспертиза : курс лекций / В.В. Серегин. – Волгоград : ВЮИ МВД России, 1999. – 200с.
6. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия / Р.С. Белкин. – М. : Мегатрон XXI, 2000. – 2-е изд., доп. – 334 с.
7. Молибога Н.П., Абрамова В.М., Свобода Е.Ю. Признаки, используемые при проведении почерковедческих экспертиз текстов, подписей и цифровых записей : учебно-справочное пособие / Н.П. Молибога, В.М. Абрамова, Е.Ю. Свобода. – К. : НАВСУ, 2000. – 68с.
8. Философия. Краткий тематический словарь. – Ростов н/Д : Феникс, 2001. – 416 с.
9. Удосконалена система загальних та окремих ознак почерку : методичний посібник. – К. : КНДІСЕ МЮ України, 2004. – 93 с.
10. Гора І.В. Криміналістика : навчальний посібник / І.В. Гора, В.А. Колесник, А.В. Іщенко. – Київ : Алерта, 2005. – 320 с.

УДК 343.1

ДОКАЗ ЯК РЕЗУЛЬТАТ СУБ'ЄКТИВНОГО СПРИЙНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ PROOF AS A RESULT OF INFORMATION SUBJECTIVE PERCEPTION

Тарасенко Д.І.,

здобувач спеціальної кафедри № 22

Національної академії Служби безпеки України,

старший викладач СК № 2 Інституту підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У статті здійснено аналіз доказів у кримінальному процесі з урахуванням особливостей процесу людського пізнання. За результатами проведеного аналізу зроблено висновок, що надане в ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України визначення доказів містить генетичні протиріччя, що призводить до внутрішнього неузгодження окремих його положень, зокрема ст. ст. 150, 155 КПК України. Надано пропозиції щодо шляхів гармонізації доказового права в КПК України.

Ключові слова: докази, процесуальні джерела, кримінальний процес, інформаційна концепція, пізнання.

В статье произведен анализ доказательств в уголовном процессе с учетом особенностей процессов человеческого познания. По результатам проведенного анализа сделан вывод о том, что предоставленное в ст. 84 Уголовного процессуального кодекса Украины определение доказательств содержит генетические противоречия, что в свою очередь приводит к внутренним противоречиям отдельных его положений, в частности ст. ст. 150, 155 УПК Украины. Даны предложения касательно гармонизации доказательственного права в УПК Украины.

Ключевые слова: доказательства, процессуальные источники, уголовный процесс, информационная концепция, познания.

The article provides an analysis of the evidence in criminal proceedings, taking into account the features of human cognition. As the result, it was concluded that the definition of evidence provided in Article 84 of Criminal Procedure Code of Ukraine contains genetic conflict, which in turns leads to internal inconsistency of its particular prescribing, for instance Article 150 and Article 155 of Criminal Procedure Code of Ukraine. Proposals for the harmonization of the law of evidence in Criminal Procedure Code of Ukraine are provided.

Key words: evidence, judicial sources criminal process, information concept learning.